

Новітня історія України

Л. І. Синявська

ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ СХІДНИХ РОБІТНИКІВ У ВАЖКІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто причини появи східних робітників на гірничо-видобувних підприємствах, з метою вирішення проблеми нестачі трудових ресурсів. Висвітлено умови використання праці представників «жовтої раси» у важкій промисловості України під час Першої світової війни.

Ключові слова: важка промисловість, робітники, китайці, Перша світова війна

Перша світова війна продемонструвала залежність воюючих держав від рівня розвитку економіки. Одним із чинників, який суттєво впливав на процес економічного розвитку, залишалася забезпеченість підприємств кваліфікованими кадрами. Затяжний характер війни призвів до зростання дефіциту трудових ресурсів. Одним із засобів вирішення цієї проблеми стало залучення іноземних робітників, частину з яких складали вихідці з Китаю, Кореї, Японії, які в офіційних документах значилися представниками «жовтої раси». Участь цієї категорії працівників у важкій промисловості України періоду залишається малодослідженою. Проблема лише побіжно висвітлена у роботах М. Попова [1], Д. Лаппо, А. Мельчіна [2] та М. Карпенка [3–4].

Однією з причин неготовності Російської імперії до ведення затяжної війни стало скорочення кількості кваліфікованих працівників, зайнятих у роботі на підприємствах важкої промисловості України, оскільки тут перебувала значна частина підприємств, робота яких мала стратегічний характер. Наприклад, гірничо-видобувні підприємства забезпечували мінеральним паливом більшість споживачів. Для збільшення обсягів продукції в умовах воєнного часу, керівництво фабрик і заводів вдалося до розсилки у різні регіони понад 1200 агентів з найму робітників [5, 23]. Однак без втручання держави ліквідувати проблему гострого дефіциту робочої сили, яка виразно постала на середину 1915 р., не вдалося. Тому поступово зростала кількість найманих іноземних робітників, у тому числі, китайців. Причини міграції останніх у роки Першої світової війни були пов'язані зі скрутним економічним становищем на їхній батьківщині. На початку 1915 р. Рада з'їзду гірничо-промисловців Півдня Росії звернулася до уряду, з проханням надати можливість залучити до роботи китайців. Це звернення було зумовлене негласною заборонаю місцевої адміністрації їхнього найму, що пояснювалося труднощами в отриманні китайцями паспортів на батьківщині [6, 1–3]. На засіданні Ради міністрів 30 липня 1915 р. прийнято рішення про залучення до робіт у металургійному і кам'яновугільному виробництвах іноземних робітників із «жовтої раси». Міністерству внутрішніх справ надане розпорядження про тимчасову відміну для цих категорій робітників паспортних обмежень [5, 65–68; 7, 27].

Таким чином, була забезпечена можливість залучення до роботи працівників «жовтої раси». Для внесення коректив у цей процес 4 лютого 1916 р. ухвалена постановою про надання права Міністерству землеробства утворити особливу раду з питання умов застосування праці китайців і корейців [7, 27–28]. 4 квітня 1916 р. Рада міністрів встановила правила їх найму: паспортні пільги надавалися групам робітників, на чолі з відповідальною особою, на прикордонному пункті національні паспорти відбиралися та пересилалися на місце роботи і замінювалися одним пропускним посвідченням. Групи робітників відправлялися, після медичного огляду, потягами до районів працевлаштування. Однак найважливішим стало надання офіційного дозволу на найм китайських робітників західніше Волги [7, 119–121].

27 вересня 1916 р. Рада міністрів прийняла чергове рішення щодо правил застосування в імперії праці робітників «жовтої раси», дозволивши їхню працю на всій території імперії, крім районів військових дій. Організація та нагляд за наймом цих робітників доручалася управлінню Китайської Східної залізниці (КСЗ / КВЖД), з прибуттям уповноважених від підприємств до Харбіну та обов'язковим підписанням відповідних договорів. Промисловці, які замовляли значні партії (понад 1000 робітників), могли розраховувати на сприяння управління КВЖД. Причому робітники-китайці під час переїзду користувалися певними пільгами: правом безмитного перевезення речей першої необхідності, зароблених сум за повернення, незалежно від розміру, безкоштовною медичною допомогою тощо [7, 422–425]. Проблемаю, втім, залишалася низька кваліфікація китайців для виконання гірничих робіт. Так, на Новосильцівській копальні, де з осені 1916 р. працювали 300 китайців, спочатку лише 117 осіб були допущені на роботу в шахту, решта – працювали на поверхні, але після навчання, кількість таких шахтарів зросла до 200 [8, 15].

Китайські працівники, в основному, залучалися до виконання підсобних робіт із видобутку вугілля, через що продуктивність їхньої праці становила біля 70–80%, від зафіксованої у східнослов'янських робітників [9, 71]. Хоча це компенсувалося дешевим утриманням китайців (40–50 коп. на день) [8, 15]. Разом із тим відзначалося, що працездатний китайський робітник, за певної зацікавленості в результатах своєї праці, виконував її доволі сумлінно, працюючи без прогулів, попри низьку заробітну плату.

Певним обмеженням до залучення представників «жовтої раси» була низька пропускна спроможність залізничного транспорту (не більше 3 тис. осіб на місяць) [10, 15]. Однак справа була досить перспективною, що відзначав 41-й з'їзд гірничопромисловців Півдня Росії в грудні 1916 р. [8, 15]. Зокрема 20 грудня Рада міністрів обговорила питання збільшення притоку робітників «жовтої раси», що мотивувалося звинуваченням китайської сторони у перешкоджанні вибуття робочої сили, шляхом відмови у видачі паспортів. Для ліквідації

цього обмеження вирішили звільнити китайців від необхідності отримувати російські паспорти, які замінялися особливими свідоцтвами на в'їзд до Росії, що видавало консульство. Перед відправленням ці документи вилучалися, а натомість старості групи видавалося одне прохідне свідоцтво, де бралася на облік вся партія робітників, із зазначенням місця роботи [7, 601–602]. Одночасно старостам видавалися квитки у зворотному напрямі, покликані забезпечити можливість повернення китайців назад, після завершення роботи.

На території України китайські робітники широко застосовувалися у вугільній промисловості та в інженерно-будівельних військах прифронтової смуги Південно-Західного та Румунського фронтів. За підрахунками М. Карпенка, у період ведення активних воєнних дій, протягом Першої світової війни, на ґрунті домовленостей урядів Росії та Китаю, на російські підприємства виїхали до 300 тис. китайських громадян [11, 15]. Зауважимо, що встановити точну кількість працівників «жовтої раси» в Україні практично неможливо, через названі вище особливості їхньої реєстрації у символічній документації.

Перешкодою залучення китайців до роботи на підприємства були й умови праці, що за угодами мали бути сприятливими, але в дійсності виявлялися набагато гіршими, особливо в інженерно-будівельних військах та на лісопереробних підприємствах, що зумовлювало протести вже в 1916–1917 рр. З початком Лютневої революції, становище китайських робітників суттєво не поліпшилося. М. Карпенко вказує, що в 1917–1921 рр. на території України 21 тис. китайців взяла участь у бойових діях на боці червоноармійських частин [11, 18]. На думку історика, однією з найбільш розповсюджених причин вступу китайців до військових формувань більшовиків були труднощі у справі повернення на батьківщину. Однак з цим судженням можна не погодитися, оскільки більшість із них повернулася на батьківщину, за наявності проїзних документів, своєчасно забезпечених російською стороною. Вірогідно, залишилися ті, хто, маючи авантюристичний склад характеру, віддавали перевагу збройному забезпеченню, бодай мінімуму життєвих благ, у складі більшовицьких загонів, не маючи перспектив підвищити свій соціальний статус на батьківщині.

Таким чином, в результаті кризи на ринку робочої сили, з метою вирішення проблеми нестачі трудових ресурсів та через численні прохання підприємців, в уряді Російської імперії виник проект використання праці китайського та корейського населення. Урядові постанови створювали певні умови для використання праці «жовтої раси» як нового елемента робочої сили та як альтернативу місцевому робітничому прошарку. Однак низький рівень кваліфікації, мізерна платня, труднощі з наймом, віддаленість від батьківщини, незнання мови призвели до повернення більшості китайців і корейців на батьківщину.

1. Попов Н.А. Они с нами сражались за власть Советов. Китайские добровольцы на фронтах гражданской войны в России (1918–1922). – Л., 1959.
2. Лаппо Д.Д., Мельчин А.И. Страницы великой дружбы. Участие китайских добровольцев на фронтах гражданской войны в Советской России (1918–1922). – М., 1959.
3. Карпенко Н.М. Участие мигрантов из Китая в красногвардейских формированиях на территории Донбасса (1917–1918 гг.) // *Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: статті і матеріали*. – Луганськ, 2007. – Вип. 3.
4. Карпенко Н. Миграция китайских граждан на территорию Российской империи накануне и в период Первой

мировой войны и условия их труда на предприятиях // *Дні науки історичного факультету – 2007: Мат. Міжн. наук. конф.* – К., 2007. – Вип. 1.

5. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 2161, оп. 1, спр. 20.
6. ЦДІАК України, ф. 2161, оп. 3, спр. 8.
7. *Особые журналы Совета министров Российской империи. 1916 год.* – М., 2008.
8. Наранович А. О китайских рабочих // *Горно-заводское дело.* – 1917. – 31 января.
9. ЦДІАК України, ф. 896, оп. 1, спр. 1.
10. К применению труда китайских рабочих // *Горно-заводское дело.* – 1917. – 16 февраля.
11. Карпенко М.М. *Участь китайців у революційних подіях на території України (1917–1922 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук.* – К., 2008.

Synayvaska L.I. Using of the eastern workers labor in the heavy industry of Ukraine during the First world war. In the article are revealed the causes of the eastern workers appearance in the mining companies in order to solve the problem of the manpower shortening. Are described the conditions of the «yellow race» representatives employment in the heavy industry of Ukraine during the I World War. **Key words:** heavy industry, workers, Chinese, First World War

О. М. Потапов

ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА ЧАСІВ ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ

У статті розглядаються основні законодавчі зміни в муніципальній сфері, які відбулись 1917 р., аналізується їх вплив на розвиток місцевих органів самоуправління.

Ключові слова: тимчасовий уряд, місцеве самоуправління, виборчий процес, суспільне управління міст

Історія розвитку міського самоуправління на теренах Української держави викликає незмінний інтерес у вітчизняних наукових колах. У цьому відношенні особливе значення мають події 1917–1918 рр., коли було здійснено ряд радикальних спроб перетворення системи міського самоуправління, які відображали ідеологічну та політичну специфіку влади, що постійно змінювалась. Вивчення цього історичного досвіду особливо актуальне, зважаючи на перманентне реформування, яке відбувається сьогодні у сфері місцевого самоуправління.

Зміни, які відбувались у правовому становищі органів місцевого самоврядування за часів Тимчасового уряду ще й досі вивчені недостатньо, хоча окремі напрацювання вже існують. Так, вивченням та аналізом правового становища органів міського самоуправління на початку ХХ ст. займався О. Головка [1]. Він, простежуючи еволюцію розвитку органів міського самоврядування, на прикладі м. Харкова, протягом 1893–1917 рр., окрему увагу приділяв і реформаторській діяльності Тимчасового уряду. Наслідки введення останнім нового муніципального виборчого закону для органів місцевого самоврядування Харківщини досліджував Д. Підлісний [2]. Питання політичної боротьби на перших демократичних виборах до органів міського самоуправління, діяльність партій під час підготовки і проведення міських виборів, співвідношення впливів партій у різних регіонах України, за результатами виборів, стали предметом дисертації В. Бойка [3]. Окремої уваги заслуговує робота полтавської дослідниці Т. Харченко [4], яка проаналізувала розвиток взаємовідносин між органами місцевого самоврядування, сформованими на підставі законодавства Тимчасового уряду, та адміністрацією Гетьманської держави П. Скоропадсь-